

Szentjóby Szabó Andor

## 225 éve írta Szentjóbi Szabó László a Mátyás király drámát

### A XVIII. század

Jellemző, hogy ebben a században Magyarország kegyetlen harcot folytatott a magyarságáért, a magyar nyelv érvényre juttatásáért. A török hódoltság korát (1552–1693) alig élte túl, máris harcolni kellett a Habsburg–Lotaringiai-ház európai uralma ellen. Habsburg Birodalom névvel szokás illetni a Habsburg-ház kezén levő államok összességét I. Rudolf német király XIII. századi uralkodásától kezdve egészen az *Osztrák–Magyar Monarchia* 1867-es megalakulásáig. A Habsburgok osztrák és spanyol ága XVI–XVII. századi elkülönülésének idejére vonatkozóan szokás külön *dunai* Habsburg Birodalomról és *Spanyol Birodalomról* beszélni. A Habsburg Birodalom örökös tartományai (kb. a mai Ausztria és Csehország területei) 1806-ig a *Német-római Birodalom* kötelékébe tartoztak, *Ausztriai körzet* (Österreichischer Reichskreis) megnevezés alatt. 1815–1866 között a dunai Habsburg Birodalom átmenetileg a *Német Szövetség* tagja volt.

A magyarnyelvűség és a világiság programjának részeként bontakozott ki az 1870-es évek végétől kezdve az állandó magyar nyelvű világi színjátszás megteremtésére irányuló játékszíni mozgalom. A bécsi kormányzat világosan látta a nemzeti színjátszás politikai szerepét, ezért mindenképpen arra törekedett, hogy megakadályozza létrejöttét, megerősödését. Az érvek sorában első helyen a nyelvi célkitűzés állt: az a nézet, hogy a dráma és a színjátszás legfőbb célja az anyanyelv védelme, ápolása és fejlesztése. Báróczi Sándortól és Decsy Sámuelről Teleki Lászlóig és Kis Jánosig nyelvművelő irodalmunk valamennyi munkása nyomatékosan hangsúlyozta a színház fontosságát. Emellett a színjátszás rendeltetését illetően kétféle vélemény alakult ki: a „morális színház” és a „patrióta színház” eszméje nem váltak el élesen egymástól. Erkölcs és hazafiság a kor tudatában szorosan összetartozó fogalmak voltak. Azt a racionalista gondolatot, hogy a színház „a természet és igazság felfedezésének” hathatós eszköze, a „virtus oskolója”, az „erkölcsi tudományok kútfeje”, amely jellemes viselkedésre, lelki finomságra, ízlésre és városias magatartásra tanít – főleg a felvilágosodás első nemzedéke (Bessenyei, Péczeli, Báróczi) hangoz-

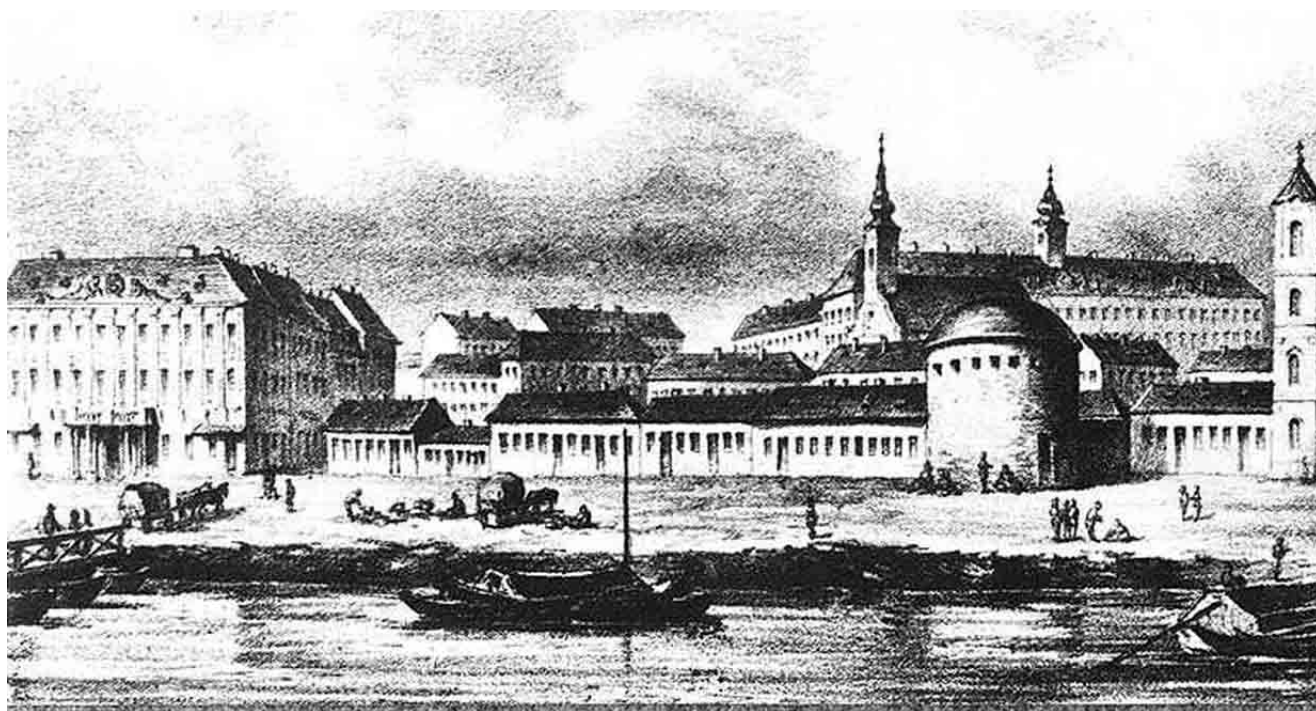
tatta. Később egyre inkább az a nézet vált uralkodóvá, hogy a játékszín legfőbb feladata a nemzeti karakter és érzés erősítése, a nemzeti múlt bemutatása. A XVIII. század színügyi irodalmának csúcsa egy 1792 novemberében keletkezett röpirat (valószínűleg Kármán Józseftől eredt), amely a jakobinus értelmiség szellemében a nemzeti játékszín hivatását a szabadsággal és felvilágosult humanizmussal párosult hazafiság terjesztésében jelölte meg, s ezzel – messze túl-



1. kép: Várszínház, Budapest

lépve a rendi-nemesi patrióta színház eszméjén – már a haladó polgári-nemzeti színjátszás gondolatát hirdette. „A játékszíneken emelte fel – olvashatjuk a röpiratban – a nyelv mindenhatóságának királyi székét (...) Itt hallatik a szabadságnak kellemetes szava, itt, ahol a rettegni nem tudó elme merészen megvív a babonassággal és az erőszakkal. – Itt jobbittatik meg a gondolkodás módja, itt, ahol a satírának csípős ostorával kifizettetnek a balvélekedések, ahol hasznos eszmérek forgalomba hozattatnak, ahonnan a jó ízlés – ez az igaz és jó erkölcsöknek szülőanyja – kifoly még a köznépre is. – Itt lágyul a szív, élesedik az érzékenység, felébresztetik az emberi szeretet és felgyújtatik a haza szeretetének szép tüze (...) Egy szóval a játéknéző helyek felépítésének ideje volt minden nemzeteknél a megvilágosodásnak is időnyílása.”

A játékszíni mozgalom persze nemcsak elméleti síkon bontakozott ki. A színjátszás híveinek sikerült elérni, hogy eszméik társadalmi erővé váltak, s először Pest-Budán, majd egyes na-



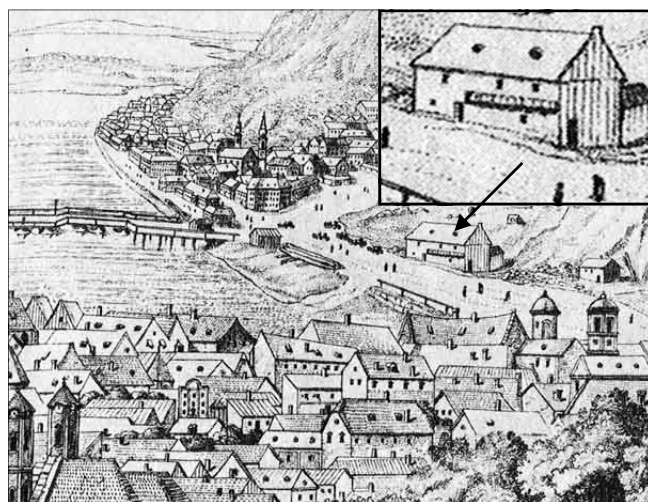
2. kép: A Rondella színház Pesten

gyobb vidéki városokban – ha váltakozó sikerrel, sűrű megszakításokkal is – megindult a magyar világi színjátszás. A színházi kultúra megújulásának első jelei már az iskolai színjátszás keretein belül megmutatkoztak.

Műkedvelők kísérleteivel már az 1780-as években találkozhatunk, így pl. 1784-ben egy társaság, amelynek Batsányi János is tagja volt, Voltaire Mahomet-jét adta elő Zechenter Antal fordításában, a pesti Rondellában, a színházzá átalakított régi bástyatoronyban (a mai Petőfi téren). 1790 februárjában Kazinczy vetette fel az Orpheusban azt a gondolatot, hogy a Budán összeülő országgyűlés alkalmával magyar színházi előadásokat kellene tartani. Kazinczy – nem önzetlenül – a maga Hamlet-fordítását szánta nyitó darabnak, ez azonban meghaladta a kezdők, a színészzel próbálkozók erejét. Így hát Simai Kristóf Igazhízi című, németből magyarított színművét mutatták be 1790. október 25-én a budai Várszínházban (1. kép), majd két napra rá Pesten a Rondellában (2. kép), nagy tetszés mellett. A vállalkozás azonban egyelőre elakadt. Másfél évig tartott, amíg kiharcolták a végleges játékgengedélyt, úgy-ahogy biztosították az anyagiakat, s a Magyar Nemzeti Játékszíni Társaság 1792 májusában kezdte meg a rendszeres előadásokat.

Ráday Pált – Ráday Gedeon unokáját – kérték fel, egyetemi hallgatókból, pesti ifjakból és leányokból lelkes kis színjátszó csoport toborzására. Általában hetenként kétszer játszottak, kezdetben a budai Duna-parton emelt, ideiglenes, faszínházban, a Reischl-házban (3. kép), később a Várszínházban meg a Rondellában is. A társulat vezetői sűrűn váltogatták egymást, hol a

német színház éppen soron lévő igazgatója, hol Ráday Pál – aki helyettesnek Kármán Józsefet vette maga mellé –, egyszer meg egy négytagú irányítói testület állt a színház élén. Kelemen László (1762–1814) hivatalosan sohasem kapott megbízatást az igazgatásra. A hagyomány mégis az ő nevével kapcsolta össze az úttörő munkát, s méltán, mert társaiénál nagyobb műveltsége, sokoldalú színészi és írói képessége, önzetlen lelkesedése, hivatástudata szellemi és erkölcsi tekintetben kétségtelenül őt tette vezérré. Németből fordított színdarabjai közül két vígjáték nyomtatásban is megjelent (A gazdasszony; Tsapó Péter). A körülbelül tizenöt főnyi együttesből rajta kívül még két tag tűnt ki. Az egyik Láng Ádám János (1772–1847), a hősi szerep-



3. kép: A budai Reischl-ház a Duna-parton, kinagyított részlet a jobb felső sarokban (a Schaffer fivérek rézkarca, 18. század vége. MNM TKCs T 532)

körben szereplő színész, a másik Rehákné Moór Anna primadonna (1774–1848).

A társulat műsora javarészt a korabeli, német nyelvű darabokból állott. Később, ezek közé ékelődve egy-egy magyarra fordított, illetőleg magyarított termékeiből: lovagdrámákból, polgári vígjátékokból, népies bohózatokból állt, de bemutattak eredeti magyar drámákat is: Bessenyei A filozófus-át, **Szentjóbi Szabó László Mátyás király-át**, Verseghy elkallódott Szécsi Máriáját és Dugonics darabjait. A magyar szerzők művei mellett említést érdemelnek európai klasszikusok is, mint például Goethe (A vétkesek, A testvérek, Stella), Voltaire (Alzir, Mérope), Lessing (Minna von Barnhelm). Egy ízben Shakespeare Othelló-jának Schröder-féle változatát is előadták, Kelemen átültetésében. A drámák mellett zenés, vagy megzenésített darabokat is játszottak a drámai szereposztás „művészei”-vel. Ezeket a próbálkozásokat a mai operett korabeli ősenek nevezték. A játéktípusokról igen kevés, vagy semmilyen adat, bírálat, vélemény nem maradt fenn, így hiteles képet nehéz alkotni. Bizonyos, hogy Kelemen László társaságának tagjai nem végezett színművészek, hanem műkedvelők voltak. Bizonyíték nincs rá, legfeljebb az iskolai színjátszásban szerettek némi gyakorlatot. Vígjátékokban nyilvánvalóan a komédiázás ősi fogásait alkalmazták, komoly drámákban pedig a nézők elérékenyítésére törekedtek.

### Szentjóbi Szabó László

A költő, drámaíró 1767. június 22-én született Bihar vármegyében, Ottomány településen. (1795. október 6-án halt meg Tirolban, Kufstein várbörtöne 7. számú cellájában.) (4. kép) Elemi iskolai tanulmányait a szülőhelyén kezdte el, majd tízéves korában, 1777-ben került Debrecenbe, a híres, országos nevet szerzett Kollégium diákjai közé. A gimnázium öt osztálya és a metafizikai osztály elvégzése után, tógatus diákként, 1783. május 2-án kezdte el a filozófiai tanulmányait. Ekkor az első, 1784. május 24-én pedig a második évfolyamon hallgatta az előadásokat. A Kollégium régi imaházába (Oratóriumába) vezető lépcsőházban a Kollégiumban oktató tanárok és az ott tanult diákok megemlékezésére, méltó



4. kép: Szentjóbi Szabó László (árnykép)

emléktáblát készítettek, megjegyezve: „A Református Kollégium tudományművelő és kultúrateremtő munkájával évszázadokon át szolgálta hazánkat. Felsőoktatási intézményként mindenkor az európai *universitasok* szellemében működött, és a Debreceni Egyetem bölcsőjévé vált.” Az emléktáblán feltüntetett nevek előtt ki kell emelni a mottóként is értelmezhető megállapítást:

**1538 óta megszakítás nélkül működik ezen a helyen**

**a Debreceni Református Kollégium,**

**az „ország iskolája”,  
a debreceni egyetem bölcsője,**

**a magyar szellemi élet számos kiemelkedő képviselőjének „alma mater”-e**

Az emléktáblán a „Szépírók” felsorolásában a második sorban, az első névként olvasható Szentjóbi Szabó László neve (5. kép).

### Munkássága

Első verseskötetének megjelenése előtt, az akkori irodalom lapjaiban (az Orpheusban, a Magyar Museumban, a Magyar Musában stb.) közölt verseket. Gazdag alkotónak nevezték, amit bizonyít az első verseskötete, amely 1791 nyarán jelent meg ötvenhat verssel, négy rövid prózai írással és egy pásztorjátékkal. Tartalom ismertetése nélkül a további versesköteteinek kiadásai és megjelenésének helyei:

- A másodikat 1820-ban rendezte sajtó alá Tóth Ferenc nyomdász Debrecenben;
- A harmadikat 1839-ben jelentette meg Beiml József nyomdász Pesten;
- A negyediket Toldy Ferenc állította össze, és Heckenast Gusztáv nyomdász adta ki 1865-ben Pesten;
- Az ötödiket Gálos Rezső 1911-ben állította össze Budapesten;
- A hatodik a költő halálának 200 éves évfordulójára, 1995-ben, Budapesten, a Nemzeti Tankönyv Rt. kiadásában, Szentjóby Szabó Andor gyűjtőmunkájának segítségével, dr. Debreczeni Attila összeállításában, a felfedezett klasszikusok 13. köteteként jelent meg. A kutatási és a gyűjtőmunka eredményét bizonyítja, hogy a könyv tar-

talmának 1/4-e még nem, 1/6-a pedig még nyomtatásban sem jelent meg. „Egy rossz Poétára” címmel, egy eddig még ismeretlen vers is előkerült.

A hetedik, kritikai kiadás, a RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA XVIII. SZÁZAD sorozat VI. köteteként, dr. Debreczeni Attila összeállításában, a Balassi Kiadó kiadásában, 2001-ben jelent meg Budapesten.

Az 1791-es, első kiadású könyv megjelenéséről fennmaradt tájékoztatások arra vallanak, hogy ennek a kötetnek a tartalmát a szerző válogatta az addig megírt, és az említett irodalmi lapokban megjelent műveiből. Az nem tudható, hogy addig hány verset, drámát, könnyed hangvételű, népies hangzású darabot írt. Bizvást gondolhatjuk tehát, hogy azon művek kerültek a gyűjteménybe, amelyeket szerzőjük a legjobbaknak ítélte. Összeállítási, felépítési szándék nem jellemző a kiadásra, kizárólag a költő jó-hiszemű elképzelésére utal. Mint első kötet kiadója, nem volt még gyakorlata ezen a téren. A jelenkor irodalomtörténeti az ilyen összeállítást úgynevezett „elegyes versek”, azaz a különböző jellegű művekből álló versek típusába sorolják,

5. kép: Emléktábla az Oratóriumba vezető lépcsőházban

amelyek a XVIII. század egyik jellemző kötet-szerkesztési elve volt. A szerző összeszedte és



sorba rendezte költeményeit, amelyek együttesükben elsőrendűen a változatosság élményét kínálták. E válogatási elv és változatosság Szentjóni Szabó László esetében a témákban lelhető fel: pásztori dal, alkalmi költemény, antik szerző művének átdolgozása, aktualizáló politikai versek, gazdag, tanulságos mondásokkal telített epigrammák, énekelhető versek kottázva vagy a nélkül stb. változtatják, cserélgetik egymást a kötetben.

A verseskötetel kapcsolatban az eddigi elmondások ismerete alapján tanulságként levonható, hogy az összbenyomás mégis az egységesség érzete. Ennek *egyik fontos eleme a verselés*: Szentjóni két Horatius-átdolgozás kivételével csak az ütemhangsúlyos verselési formát alkalmazta. A kor verstani vitáinak fényében e jellegzetességnek külön súlya van. Ugyanis éppen a XVIII. század utolsó harmadában formálódott ki a magyar irodalom gazdag verselési rendszere, amely máig meghatározza költészetünket. Az ütemhangsúlyos vers korábbi, szinte kizárólagos jelenléte és megújítási próbálkozásai után, kezdik felfedezni és meghonosítani az időmértékes versformákat. Különösnek mondható, hogy Szentjóni Szabó László első irodalmi pártfogói éppen ezen új irányok képviselői voltak (Baróti Szabó Dávid a régi időmértékes verselés, Kazinczy, Ráday a nyugat-európai formáké), de ennek mégsem látszik semmilyen hatása költészetén, amely teljesen a hagyományos magyar verselést folytatta.

A kötet egyneműségének *másik fontos összetevője* az énekelhető versek hagyománya és a korszerű dalköltői törekvések egybefonódása. Mindennek alapja a születési helyének népies hatásai, amelyeket átvett és átültetett költeményeibe. Szentjóni Szabó László meglehetősen egyértelműséggel indult folytatójaként azoknak az énekköltészeti hagyományoknak, amelyek tapasztalhatók és olvashatók Amadé László és Faludi Ferenc költészetében. Az énekelhető vers elsősorban a kisebb közösségek, például a település körében volt otthonos. Az ebben a környezetben született, vagy ebből a körből származó költő minden nehézség nélkül át tudta élni az adott helyzetet, az adott környezetet, és abba bele tudta élni magát. Ez történt Szentjóni Szabó Lászlóval is, aki a nép ajkán kelt dalokat jól ismerte, sőt együtt énekelte azokat az emberekkel. A magyar énekelhető művek költői hagyománya találkozott a hagyományos verseléssel, így lehetővé vált az eredeti dallam követése. Amadé és Faludi költészetét folytatta Verseghy Ferenc. Szentjóni Szabó László pedig e törekvés egyik legjelentősebb egyéniségévé vált, akinek dalolható versei a kor megújuló irodalmának egyik igen fontos változatát képviselték, színvonalasan

és meglehetősen egyszerűséggel. Maradandót alkotott az énekelhető költemények formáiban és a humoros zsánerversekben. Verseiben írt a hervadó virágról, a hervadó szépségről, az elmúlásról, majd nagyon személyes hangon gyermekkori emlékeiről (a kis kardról). Zsánerverseit az életöröm, a jó beszéltető készség jellemzi. Szentjóni Szabó László versei ezeket az érzelmeket, lelkiállapotokat ragadják meg finom átéléssel, azokat eredeti arculatúvá formálva. Költészete ezen jellegzetessége miatt emelkedik ki magasan a kor átlagából.

A kötet nagyobb részét alkotó, eddig elemzett, énekelhető versek mellett különböző alkalmi és aktuális vonatkozású költemények kaptak még nagyobb számban helyet. A Zrínyi Péter, *Horváth Országi Bán Isó Leopold Császárhoz* című költői levele kevéssé leplezett bírálatot és elvárásokat fogalmaz meg a királlyal szemben. Szentjóni Szabó László álláspontja jozefinista jellegű, vagyis nem királyellenesség jellemzi, hanem a király józsefi mintájának követelménye, erről vall az Ildik József halálára című költemény. Költészetének ez a kezdettől jelenlévő irányultsága tetten érhető más korabeli írásában is. Más, ilyen témájú írásai jórészt Batsányi Magyar Museumában jelentek meg, mintegy jelezve a közöttük lévő eszmei harmóniát.

Szentjóni Szabó László versei mellett meg kell említeni **próza írásait, drámáit és értekezését**. Míg Kazinczy Orpheusában csak néhány verset tett közzé, a Magyar Museumban versek mellett két hosszabb próza írást is közölt. Az egyik próza hat kisebb részlet fordítása, illetve átdolgozása Rousseau Emiljéből, a másik eredeti mű, Első Mária Magyar Királynak Élete címmel, ez azonban befejezetlen, de lehet, hogy csak a folyóiratban nem jelenhetett meg, a hiányzó részt (részeket) elégette, vagy elkallódtak azok. A műben hiteles történelmi képet rajzol Nagy Lajos koráról, világos, aktuális célzatú utalásokkal. Az Első Mária Magyar Királynak Élete nem értekezés jellegű, hanem inkább regényszerű írás, s ebben a fokozatosan előtérbe kerülő emberábrázolás a döntő. Mária nem mint királylány válik igazán érdekessé, és kerül előtérbe, hanem fiatal lányként, aki önmagára ismerésének kezdetén áll, akkor néz szembe érzései ellenállhatatlan, ijesztő és mégis kedves hatalmával. Mária alakja, bontakozó érzelmeinek rajza az érzékeny szép-próza hazai élvonalába emeli Szentjóni Szabó László művét. Batsányi János másolatában maradt fenn az 1792 őszén, Mohácson keletkezett verstördék A' Mohátsi Veszedelem is, amellyel Batsányi „Levél Szentjóni Szabó Lászlóhoz” című verses levelére (episztolára) adott választ.

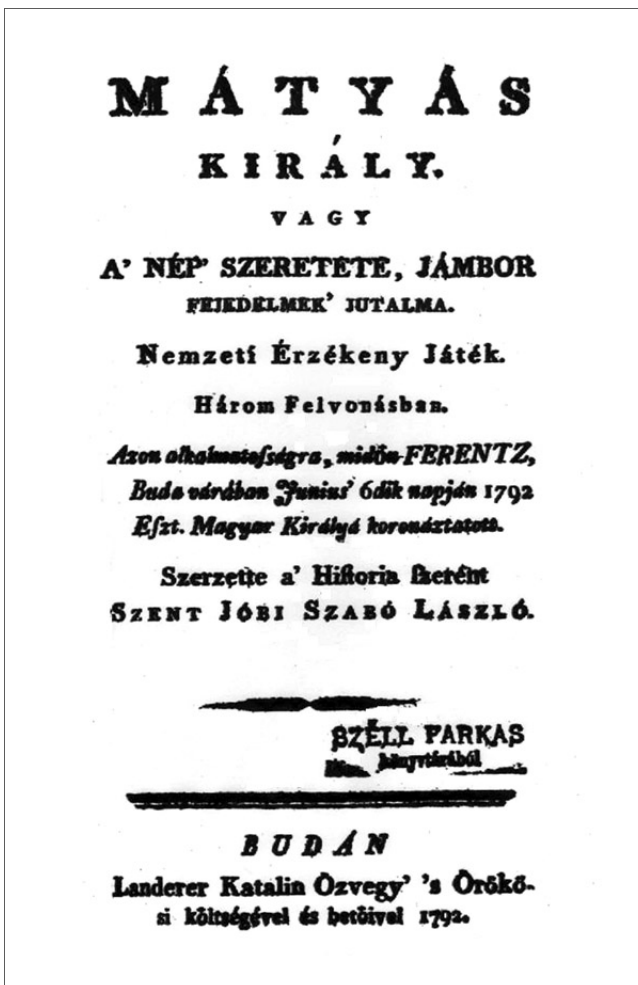
1791. december végi keletezéssel maradt fenn egyetlen értekezése, amely a pesti egyetem eszté-

tikai tanszékére kiírt pályázat vizsgadolgozataként készült, latin nyelven. A tanszék betöltése már majdnem egy éve húzódott különböző belső harcok következtében. A jezsuita szellemiség visszatértét megakadályozni szándékozók erőszakolták ki a nyilvános pályázatot, amelyre aztán huszonketten jelentkeztek, köztük olyan neves írók, literátorok, mint Batsányi János, Révai Miklós, Rájnics József, Nagyváthy János, Schedius Lajos. Szentjóni Szabó László a legutolsó pillanatban adta be a pályázatát. Az írásbeli és szóbeli vizsgán már csak hatan vettek részt. Szentjóni Szabó László pályázati anyagából kitűnik, hogy a magyar kritikai gondolkodásban is lezajlott ekkorra az a fordulat, amely az „esztétika önálló elméleti jellegét” állította előtérbe. Megfigyelhető volt továbbá „a régi és az új elméleti gondolkodás közti határozott döntés az új javára”. Szentjóni Szabó László az új elméletek képviselői között is szélső álláspontot képviselt, pályázata elutasításának oka jórészt erre vezethető vissza. A pályázatot Schedius Lajos nyerte el.

A költő első helyen kiemelendő drámája a Mátyás király dráma. Jellemzi az érzékenység szemléletének szoros és mély összefüggése az államüggyel, a társadalmi elégedetlenség élménnyel. A kritikusok és szakírók véleménye szerint Szentjóni Szabó László a „...legkiválóbb képviselője ezen iránynak”. A Habsburg–Lotaringiai-ház uralkodója, I. Lipót, Magyarország királya, kémiai kísérlete során a kemence felrobbant, és a király életveszélyesen megégette magát. Magyarország élére új királyt kellett jelölni és megválasztani. Így került a sor I. Ferenc-re. A koronázás időpontját 1792. június 6-ra tűzték ki. Tájékoztatóként igen fontosnak tartom kiemelni, hogy Szentjóni Szabó László munkái közepette foglalkozott Mátyás király személyének előtérbe helyezésével, dráma formájában. Mohácsra kellett utaznia jogi ügylet intézése végett. Menetele, utazása előtt, 1792 elején megjelent magyar és német nyelven „Mátyás király, vagy A nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma” című drámája. A kézirattal, a koronázási dátum figyelembe vételével, 1792. május 31-re készült el. A cenzúra engedélyével, magyar nyelvű előadásban, 1793. július 3-án, a Kelemen László által vezetett, Első Magyar Játékszíni Társaság, a Pesti Magyar Színtársulat rendezésében, Budán, a mai Várszínházban, színpadra került (6. kép).

### Rövid ismertető a drámáról

A címben megfogalmazott „jámbor” szó a fejedelmek a nemzettel való egybeforrottságára, míg a „szeretet” szó pedig a feltétlen hűségre utal. A mű nemzeti érzékenyjáték, három felvonásban.



6. kép: Szentjóni Szabó László Mátyás király drámájának címlapja

A költő ebben az irodalmi időszakban, az „újkornak” is nevezett szakasz küszöbén, a magyar történet legnépszerűbb királyát állította követendő példaként a jövő király elé. A drámában szereplő személyek által próbálta elmondani a nemzet érzelmét és érzéseit. Színpadi műsorainak visszhangja alapján hatásos darabként tartották nyilván. Előadásai, bármely város színpadáról is tegyük említést, nagy sikert arattak, amiben nagy része volt egyrészt a hazafias szónoklatoknak, másrészt a politikai célzásoknak.

A darabot magyar nyelven 1793. július 3-án adta elő a Bihar vármegyei származású, Kelemen László vezette Első Magyar Játékszíni Társaság, a Pesti Magyar Színtársulat rendezésében, a mai Várszínházban. A magyar nyelvű előadás kiemelésének az ad jelentőséget, hogy az említett színtársulat 1790–1800 között 112 művet adott elő, és a németből átvettek kivül, amelyeket német nyelven is adtak elő, csak 10 volt eredeti magyar és magyar nyelven előadott darab, és ezek között vezető szerepet vitt a Szentjóni Szabó László által írt Mátyás király dráma. Fél évszázadon keresztül szerepelt a dráma a különböző színházak műsorán. Legtöbbször Pesten, Debrecenben,

Székesfehérvárott és Kolozsvárott adták elő. A darab előadásainak gyakoriságára hátrányosan hatott, hogy a költő részese volt a Martinovics-féle első magyar köztársasági mozgalomnak, aminek következtében halálra ítélték. Egyrészt emiatt nem tűzték a továbbiakban műsorra, másrészt pedig az említett színtársulat tagja volt az a Sehy (Kemény) Ferenc színész, aki besúgásaival segítette Pesten és Budán a Martinovics-féle mozgalom felszámolását.

A dráma cselekményének időpontja Hunyadi János halálát követően, fia, László lefejezése utánra tehető. Podjeb rád cseh király a jogtalan és szabálytalan (a bakó háromszori sújtott le a pallossal László nyakára eredménytelenül, nem tudta fejét venni, akit ez után szabadon kellett volna bocsátani, ezzel szemben elrendelték a negyedik ütést, amely halálos volt) kivégzés megtorlásától tartva a letartóztatott Hunyadi Mátyást a prágai börtönbe záratta Madróczy Pállal együtt. A Hunyadi fiúk édesanyja, az özvegy Szilágyi Erzsébet mellett kiálló főurak és a polgárság képviselői higgadságra intik az ellenkező oldalon álló és a megtorlástól tartó főurakat. Czilley és Ujlaky ármánykodik, és még most is a cselszövésen jár az eszük. A börtönben Mátyás elmeséli rabtársának László bátyjának lefejeztetési történetét, és a szabadulás lehetőségéről beszélgetnek. Az adott körülményekben a két uralkodóház, illetve a rabként tartott királyi rang várományosa, Mátyás, és a fogolytartó cseh király leánya, Katalin hercegnő között kapcsolat alakul ki, amelyből később szerelem szövődik. Katalin – a lehetőségekhez mérten, de mindig ügyeskedve – kijárta a lehetőséget, hogy meglátogathassa a börtönben sínylődő Mátyást, és ez az idő múlásával egyre gyakoribb cselekedetté válik. Erzsébet és a vele szövetséges főurak, valamint polgárok higgadsága, józan belátása és cselekményvitele meghozza az eredményt. Itt válik a darab és a helyzet érzékennyé, amelyhez hozzájárul Katalin is. A hercegnő Mátyás iránt fellobbant szerelme, valamint a fogoly Mátyás által elmesélt valós történet megismerése, és annak elmesélése apjának legyőzte, meglágyította a kemény apai szigor, és ebben a csúcspontban a rabtartó cseh király szabaddá nyilvánítja Mátyást. Magához hívhatja, és felelőssége tudatában ekként köszönti: „Salve Rex Hungarorum.” (Üdvözlég Magyarok Királya.)

**A dráma** három felvonásának (a költő szerint három képének) rövid **körvonalrajza** az első tizenegy jelenéssel, azaz jelenettel. Színhely: választó közgyűlés Rákos mezején sátrakkal.

Különböző csoportokban emberek beszélgetnek. Így alakítanak ki pártoló és ellenpártú csoportokat. Az egyikben Gara nádorispán, Ujlaki főúr, a lengyel követ és egy katona, a másikban a

bebörtönzött Mátyás édesanyja, Szilágyi Erzsébet és bátyja, Szilágyi Mihály, Rozgonyi főúrral, a harmadikban Vitéz nagyváradi püspök, Ujlaki és Lindvay főnemesek találhatók. A nyugtalan édesanya, Erzsébet a katonák és a polgárok közé vegyülve beszélget, nyugtat, véleményt nyilvánít. Ide csatlakozik bátyja, Mihály, valamint a nagyváradi püspök, a nádor és egy magyar főúr. Itt beszélnek meg a királyválasztó gyűlésen elhangzottakat és elmondják saját véleményüket. A polgárság, a nép, akikben még élénken él a galád cselszövés elfogott és kivégzett Hunyadi László és az iránta táplált emlék, Mátyást királlyá választja.

*A második* öt jelenettel. Színhely: Mátyás a prágai börtönben, valamint a királyi palota.

Mátyás és rabtársa Madróczy Pál beszélgetnek. A fő téma a szabadulás mikéntje és megoldásának lehetősége. Feltűnik a képből Podjeb rád Katalin, a cseh király lánya, aki vonzalmat érez Mátyás iránt, de még nem mutatja ki ezt az érzelmet. Mátyás Katalinnak elmeséli László bátyjának történetét, V. László király hitszegését, árulását, az összeesküvést és a kivégzést, valamint Czilley és Ujlaky fondorlatos cselszövéseit. Mátyás kijelenti, hogy szabadulása után senki se féljen, és ne tartson a bátyja miatti bosszútól. A király tróntermében a király, kancellárjának jelenlétében, a lengyel követtel beszélget. A király és a követ között vita alakul ki.

*A harmadik hét jelenettel.* Színhely: a királyi palota.

A kancellár jelenti a királynak, hogy Erzsébet szeretne vele beszélni. A fáradhatatlan, hős anya bizonyítékait és ígéreteit a király nem veszi figyelembe, elképzelésén nem változtat. Az érzékivé váló jelenet tetőpontján a király és lánya beszélget. Eleinte a király megingathatatlan, véleményét nem hajlandó megváltoztatni, viszont Katalin elszánt és harcias. Bizonygatja Mátyás ártatlanságát és bosszúvágytól, bosszúságtól mentességét. A Katalin és Mátyás között szövődött szerelem még harciasabbá tette a hercegnőt. Ebbe a harcba Katalinnak sikerült bevonni és maga mellé állítani a kancellárt is, akinek kedvező a véleménye Mátyásról. A király legyőzött, győzött az igazság. Magához kéreti Mátyást, aki meglepődve lép a király elé, még nagyobb meglepetésben lesz része, amikor a király két pohár (kupa) bort hozat be, és az egyikkel megkínálja Mátyást. Ő elhárítja a poharat, mert a rab nem ihatott a királlyal, és a cselekmény csúcspontjához érve a király szinte követeli, hogy igyon. Mátyás éppen a szájához kezdi emelni a poharat, amikor a király fennszóval kiáltja: Salve Rex Hungarorum! Mátyás király édesanyja, a nagyváradi püspök és a magyar főurak jelenlétében, megkéri a királytól Katalin lánya kezét. A királyi

palota előtt várakozó tömeg pedig éljenzéssel fogadta Mátyást mint királyt.

A dráma eredeti kézírata a Kelemen-féle színtársulat Losoncon történt felszámolása után elveszett, ami még mindig bátorítást ad, hogy valahol, valaki talán őrzi ezt a rendkívüli kincset. 2012-ben több napot töltöttem Losoncon. Több helyen kutattam, de akikkel beszélni tudtam, azok nem tudtak megfelelő tájékoztatással szolgálni. A kézirat eltűnését részben alátámasztja az a tájékoztatás, hogy a város két alkalommal majdnem porig leégett.

## Összefoglaló elemzés

Szentjóni Szabó László irodalmában Mátyás király nem kitalált, hanem valóságos személy, azaz királyeszmény. A hazaszeretete, a hazafiság modernizálódó fogalma alapján érthető meg igazán. A dráma is ennek az eszménynek a jegyében készült, persze a koronázási alkalom meghatározó keretei között. Nem pusztán bizonyos történeti tények megváltoztatására, illetve elhallgatására kell gondolnunk, hanem sokkal inkább arra, hogy a darab mintegy példázatként találja a nemzetének elkötelezett király eszményét, a rendek és az uralkodó összebékülését. Nemcsak hódol az új királynak, de megfogalmazza elvárásait is, mégpedig jozefinista szellemben. Szentjóni Szabó László nem volt egyedül illúzióival, de hamarosan csalódnia kellett. A dráma mindenesetre még ennek az illúzióknak a jegyében készült, s az időszerű politikai vonatkozás bélyegét erősen

magán viseli, noha drámailag éppen a királyválasztás körüli bonyodalmakra épülő első felvonás a legsikerültebb. Ugyanakkor nem pusztán politikai tézisdráma, szembetűnők a korban divatos érzékenyjátékokra jellemző műfaji jegyek is. A második és harmadik felvonásban, amikor a cseh király fogságában lévő Mátyás kerül a középpontba, a cselekmény szinte megáll, a passzív hős elbeszélései monologikussá formálják a dialógusokat, a drámai magot pedig mindössze Mátyás próbatétele jelenti. Mátyás alakjában az érzékeny ember típusa és a jó fejedelem eszménye egyszerre jelenik meg, a darab egyszerre viseli magán a felvilágosult politikai dráma és az érzékenyjáték jegyeit.

## Zenés, daljáték változat

Említésre méltó, hogy az eredeti dráma szövegének felhasználásával Arnold György és – Beethoven zeneszerző kottamásolója – Heinisch József zeneszerzők – utóbbi Erkel Ferenc biztatására – daljáték (Kerényi Ferenc Színház- és Filmművészeti tanár minősítése szerint, mai értelemben vett zenés játék) változatot készítettek, amelyet – az eredeti partitúrán található elnevezés szerint – „Mátyás királynak választatása” címen Pesten először 1834. december 15-én adták elő. Ezt megelőző előadásokról a szakirodalom beszámol, megemlítve, hogy a Pesti előadást megelőzte a Kassán, Kolozsvárott és Debrecenben előadottak (7. kép).

A történelmi dráma és a daljáték megérdemelné ősbemutató megtartását.



7. kép: Szentjóni Szabó László: Mátyás királynak választatása daljáték címlapja